# ДАТА-ЖУРНАЛИСТИКА ҚӘНИГЕЛИККЕ ДӘСЛЕПКИ ҚӘДЕМИН ТАСЛАП АТЫРҒАНЛАР УШЫН ӘМЕЛИЙ КУРСҚА

# ӘСБАПЛАР ТОПЛАМЫ

Дүзиўшилер:
Дарья Османова ҳәм Эмиль Фахреев

Ташкент 2020

Билимлендириў, илим ҳәм мәдeният мәселелери бойынша Бирлескен Миллетлер Шөлкеми (7, Place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France) ҳәм ЮНЕСКОның Өзбекстадағы Ўәкилханасы (Өзбекстан, 100037, Ташкент қ., Әмир Темур көшеси, 4-Ц, 1-жай) тәрепинен басып шығарылды.

Қолланбада қолланылған атамалар ҳәм усынылған материаллар ЮНЕСКО тәрепинен бирде-бир мәмлекет, аймақ, қала ямаса олардың тийисли басқарыў шөлкемлери, сондай-ақ, шеклеўлер ямаса шегара сызықларының ҳуқықый статусына билдирилген пикир деп есапланбайды.

Усы китапта билдирилген көз-қараслар ҳәм де пикирлер бойынша авторлар жуўапкер. Олардың көз-қараслары ЮНЕСКОның рәсмий позициясына туўры келмеўи мүмкин ҳәм Шөлкемге ҳеш кандай жуўапкершилик жүклемейди.

Қолланба Уллы Британияның Өзбекстандағы елшиханасының техникалық жәрдеминде таярланды. Қолланбадағы материаллар Елшихананың рәсмий көз-қарасларын билдирмейди.

## КИРИСИЎ

Журналистика жеделлик пенен трансформацияланып атырған информациялық кеңисликте өзгерип атыр. Ҳәтте ең әҳмийетли, саўатлы ҳәм өткир текстлер де итибарға алынбай қалыўы мүмкин. Онлайн режиминде ислейтуғын социаллық тармақлар, блоглар, оқыўшыға болып өткен ўақыя ҳаққында информацияны қас қағым ўақытта жеткерип бериўи мүмкин. Керексиз болып қалыўды қәлемейтуғын заманагөй журналист өзин көрсетиў ушын жаңа имканиятлар излемекте. Солай етип, ашық мағлыўматларды топлайтуғын ҳәм оларды жарқын ҳәм түсиникли визуал өним көринисинде усынатуғын мағлыўматлар журналистикасы (дата-журналистика) пайда болды. Ашық мағлыўматлар ҳәм ашық бағдарламалық тәмийнат жаңа мүмкиншиликлерди береди. Мағлыўматларды визуал көринисте усынатуғын көплеген әжайып ҳәм қызықлы жойбарлар пайда болмақта. Атап айтқанда, бунда пүткил компаниялар ҳәм өз алдына жойбарлар қәнигелеспекте: Periscopic (АҚШ) яки Меркатор (Россия) ҳәм бийғәрез изертлеўшилер, мәселен, Руслан Еникеев ҳәм оның «Карта Интернета»сы, bevisualmag.ru. Дата-журналистика қалайынша танымалы болмақта? Бул салыстырмалы жағдай. Бул әжайып ҳәм жаңаша билим дәреги. Бул жәмийетлик әҳмийетке ийе. Интернет ҳәм технологиялар ҳәзирги күн адамының өмирине тереңнен кирип барды ҳәм жүдә үлкен көлемдеги ҳәр қыйлы информацияларды бермекте. Журналистика мағлыўматларға тийкарланыўды баслады, себеби олар ҳақыйқаттан да көп ҳәм ҳәр түрли. Бул тек статистикалық мағлыўматлар емес – миграциялар, кеселликлер, сиясий сайлаўлар, қаржылық есабатлар ҳәм басқалар ҳаққындағы мағлыўматлар. Санлы усыл менен фотографияны, видеоны, аудионы жазып алыў мүмкин. Ал, санлар «сөйлей» алады ҳәм оларды визуализация етиў мүмкин.

Дата-журналистика қәнигеликке дәслепки қәдемин таслап атырғанлар ушын әмелий курс материалына тийкар болған оқыўшыларға мағлыўматлар журналистикасы ҳаққында түсиник береди, тийкарғы бағдарларды түсиндиреди, қураллар ҳаққында айтады, қандай ислеўин басқышпа-басқыш үйрениў имканиятын береди, өз қолың менен датаны жаратыўды, керекли бағдарламаларды орнатыў, мағлыўматларды визуализация етиў ҳәм олардың хызметинен пайдаланыў, дата-тарийхқа қадақлаўды үйретеди.

## 1-ТАПСЫРМА.

**DATA-материалдың тийкарғы сапасын анықлаң.**

1. ______________________________

2. ______________________________

3. ______________________________

4. ______________________________

5. ______________________________

## 2-ТАПСЫРМА.

**Googleдан электрон қутыға дизимге алының, избе-из алгоритмди жазың:**

### 1-қәдем.

mail.google.com сайтына кириң ҳәм «Создать аккаунт» силтемесин басың.

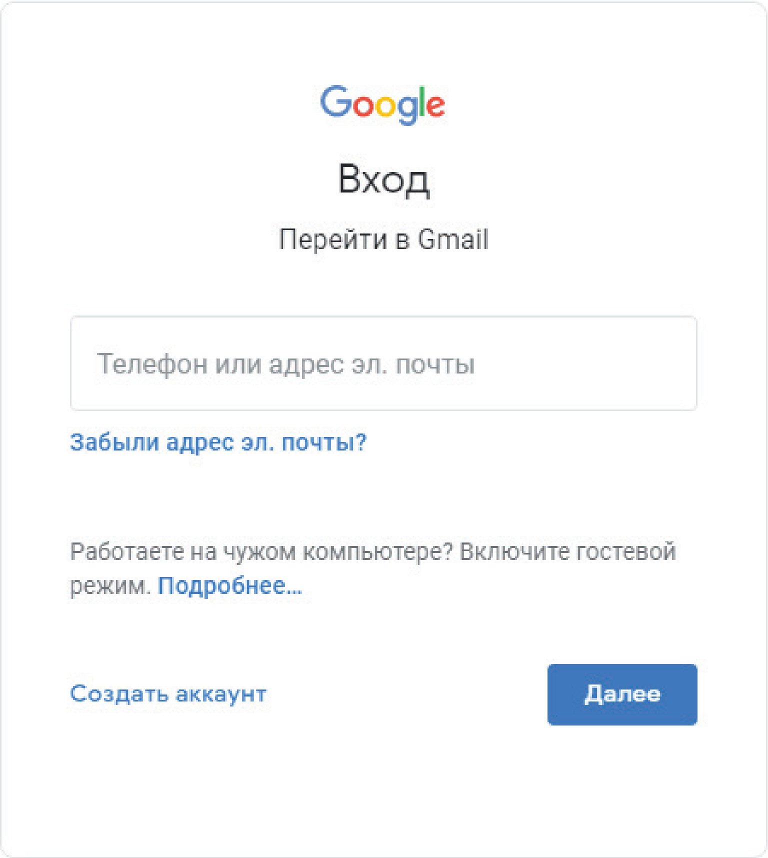

**2-қәдем.**

**Экранда барлық майданын толтырыў керек болған регистрация формасы пайда болады:**

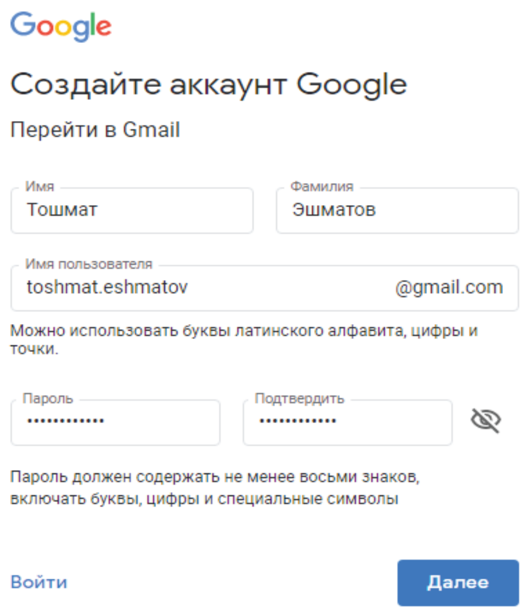


- Исми хәм фамилиянды көрсет.
- Пайдаланыўшының атын ойлап тап (латынша ҳәриплер, санлар, ноқатлар бола береди). Егер қәлеген логин бәнт болса, система сизге қолланыў мүмкин болған басқа уқсас логинлерди усынады.
- Пароль қойың. Бул жерде сондай символларды таўып қойыў керек, үшинши шахс оны таба алмастай болыўы керек.

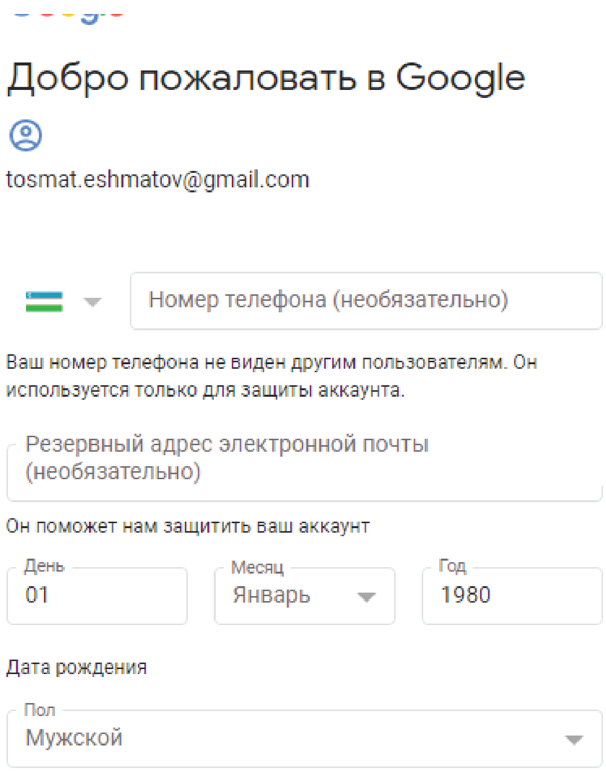

- Туўылған сәнеңди кирит.
- Жынысыңды көрсет.
- Телефон номериңди ҳәм резервтеги электрон қутыңның (егер бар болса) мәнзилин көрсет.
- Кодты тастыйықла*.
- Жасайтуғын мәмлекетиңди таңла.
- Google сырлылық сиясатын қабыл ет.

Процесс жуўмақланғаннан кейин, экранда қуты жаратылғанлығын билдиретуғын ескертиў пайда болады.

## 3-ТАПСЫРМА.

**Guardian материалын талқылаң. Оны data-материал деп есаплаў мүмкин бе? Оны қайсы өлшем бойынша дата категориясына киргизиў мүмкин, ал қайсысы бойынша жоқ.**

https://www.theguardian.com/us-news/datablog/2019/jul/14/diabetes-insulin-mona-chalabi-data-blog (төменде материалдың аўдармасы)

**Инсулинниң баҳасы өсиўде – диабеттен қыйналыўшы америкалылар да ҳәммеден бетер азап шекпекте.**

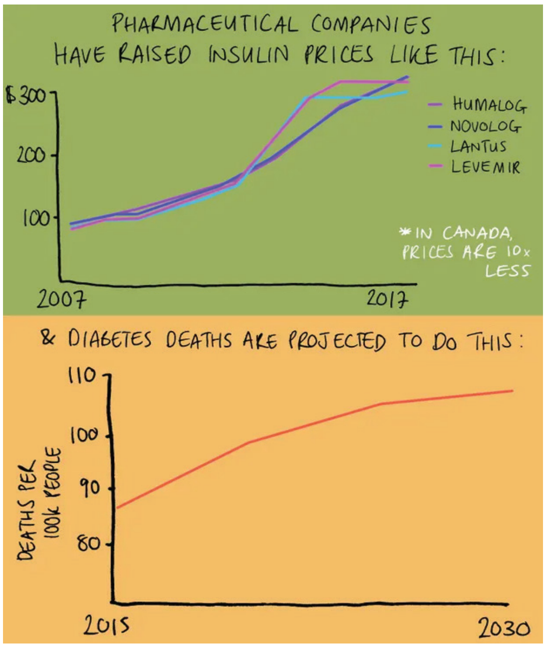


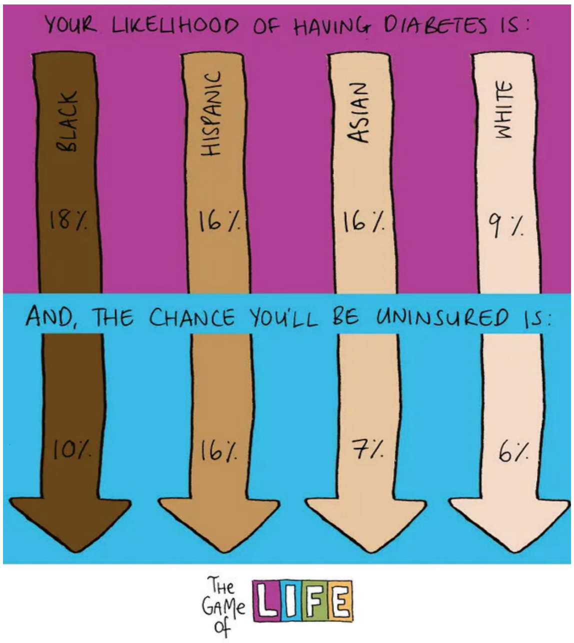


Ақ тәнлилерге қарағанда қара тәнлилер, латын америкалылар ҳәм азиялықлар диабетке шалыныў итималы көбирек ҳәм олардың қамсызландырыў имканияты кемирек.

Фармацевтика санааты АҚШ экономикасының ең дәраматлы тараўынан. Дәраматты қадағалаў ҳәм ашкөзлик компанияларды инсулинниң баҳасын көтериўге мәжбүр етти. Инсулинди диабет пенен аўыратуғын 7 млн америкалы қолланады. Мемфис емлеўханасы өз хызметкерлерин төленбеген медициналық төлемлери ушын судқа бермекте.

**Толығырақ:**

Қосла Штатлардағы қара тәнлилер, латын америкалылар ҳәм азиялы үлкен жастағы адамларда ақлардан көре диабетке шалыныў итималы көбирек. Дәри-дәрмақ баҳасы қымбатлаған

* Дизимнен өтиўди тастыйықлаў көрсетилген телефон номерине жиберилетуғын сырлы кодты киргизиў арқалы әмелге асырылады.

гезде, АҚШтағы қара тәнлилер ҳәм латын америкалылардың қамсызландырылмайтуғынын ескерсек, демек, олар азық-аўқат ҳәм басқа затларға аз ақша ажыратып атырғанын түсиниў мүмкин.

Январ айында Америка Медицина Ассоциациясының журналында жәрияланған изертлеўге көре, ғәрежетлер соншелли көтерилген, диабетке шалынған ҳәр төрт адамнан бири өзлериниң инсулинлерин тутынады.

Медициналық табысларға ҳәм профилактика илажларына қарамай, АҚШта диабеттен өлим жағдайы көбейиўи күтилмекте.

**Дәреклер:**

- Диабеттиң тарқалыўы ҳаққында: Кеселликлерди қадағалаў ҳәм профилактика бойынша Орайлар. Диабет бойынша миллий информациялық бюллетень, 2017
- Расасы ҳәм этникалық шығысы бойынша медициналық қамсызландырыўға тартыў ҳаққында: халықты қайта есапқа алыў бюросы, 2017-жыл (HIC-9 кестеси)
- Инсулин баҳасы өсими ҳаққында, Connecture, 2018
- Өлим ҳаққында, диабет 2030: кешеги менен бүгинги күнге ҳәм келешектеги тенденцияға көзқарас, 2017-жылы шыққан.

**Сиз усы жердесиз бе...**

... бизиң кишигирим илтимасымыз бар. Сизге уқсаған адамлар ҳәр қашанғыдан да бийғәрез Guardian журналистлик газетасын оқыйды ҳәм қоллап-қуўатлайды. Ҳәм көплеген жаңалықлар шөлкемлеринен парқлы болғанындай, биз қайерде жасаўымыз ҳәм қанша пул төлеўимизге қарамастан, ҳәр биримиз ушын өз есабатымызды ашық сақлаўға қарар еттик. The Guardian ҳәзирги ўақыттың ең әҳмийетли мәселелерин – өсип киятырған климат апатынан тартып кең тарқалған теңсизликке және ири технологиялардың өмиримизге тәсирине шекем араласады. Ҳақыйқый мағлыўматлар зәрүр болған бир дәўирде, биз пүткил дүнья бойлап ҳәр биримиз өзимиз анық мағлыўматқа ийе болған анық есабатларды алыўға лайықпыз, деп есаплаймыз.

Бизиң редакция еркинлиги соны аңлатады, биз өз күн тәртибимизди белгилеймиз ҳәм өз пикирлеримизди билдиремиз. Guardian коммерциялық ҳәм сиясий күшлерден жырақ ҳәм ийелери яки миллиардер акциялары тәсиринде емес. Бул дегенимиз, биз белгили болған адамларға өз пикиримизди айта аламыз, басқалардың қаяққа бет бурғанын изертлеп, ҳүкиметке қатаң наразылық билдиремиз.

Бизди бүгин қоллап-қуўатлаў туўралы ойлайсыз деп үмитленемиз. Ашық ҳәм бийғәрез сапалы журналистиканы тәмийинлеў ушын сизиң қоллаўыңыз керек. Үлкен де, киши де оқыўшының ҳәр бир үлеси соншелли қунлы. The Guardian-ға бары-жоғы 1 долларға қоллаў көрсетиңиз. Бул тек бир минутты алады. Рахмет.

| Бул data-материал екенине дәлил | Бул data-материал емеслигине дәлил |
|---|---|
| | |
| | |
| | |
| | |
| | |

## 4-ТАПСЫРМА.

**Усы материалдағы кестелер түрин санаң:**
1-кесте________________________________________________
2-кесте________________________________________________
3-кесте________________________________________________

## 5-ТАПСЫРМА.

**Anhor.uz материалын үйрениң, оны data-журналистикаға жатқара аламыз ба? Қандай өлшемлер бойынша?**

(https://anhor.uz/history/skolyko-zaklyuchennih-trudilosy-v-lagere-uzbekskoy-ssr )

Орта Азияда мәжбүрий мийнет лагери 1930-жылда СССРдиң узақ аймақларын колониясына айландырыў ҳәм тәбийий байлықларынан пайдаланыў ушын тутқындардың мийнетинен пайдаланыў ҳаққындағы ҳүкимет қарарына тийкар шөлкемлестирилген. Лагер басшылығы Өзбекстан ССРниң Ташкент қаласында жайласқан.

Оператив командалықта Орта Азия лагери Бирлескен Мәмлекетлик сиясий басқармасының Орайлық Азия ҳәм УЛАГ бойынша Толық ҳуқықлы ўәкилханасына, кейин НКВДның ГУЛАГына бойсынды ҳәм ақырында ол Өзбекстан ССР НКВДсының мәжбүрий мийнет лагери ҳәм колониялары (УИТЛК) бөлимине тапсырылды.

1939-жыл 29-июльде лагер Орта Азия ИТЛ уйымы ҳәм Өзбекстан ССР НКВД колониялары сыпатында қайта шөлкемлестирилди. 1943-жылда Орта Азия лагери жабылды. Бул жерде услап турылғанлардың максимал саны 1938-жыл 1-январьда есапқа алынған ҳәм 33 936 адамды қураған. Лагердеги тутқынлардың мийнетинен совхозлардағы аўыл хожалық жумысларында (тийкарынан пахташылықта), пахта тазалаў заводларында, лагердеги өз кәрханаларында, мелиоратив жумысларда ҳәм халық тутыныўы товарларын ислеп шығарыўда пайдаланылған. 1930-жылда қамақ лагерлери Арал тенизинде суў транспортында жүклерди түсириў жумысларын да әмелге асырды.

**Инфографика: Өзбекстан ССРының лагеринде қанша тутқынлар жумысқа жегилди?**

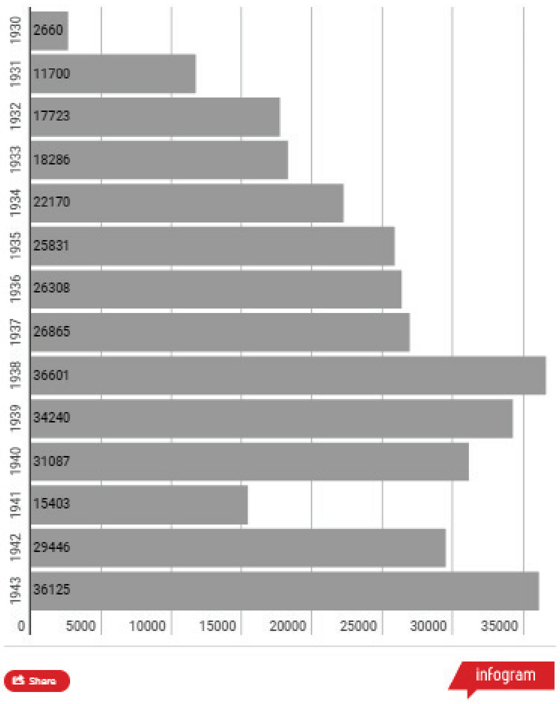

| data-материал екенлигине дәлил | data-материал емеслигине дәлил |
|---|---|
| | |
| | |
| | |
| | |
| | |

## 6-ТАПСЫРМА.

**Материалда келтирилген диаграмманың өзиншеликлерин санаң.** ____________________

________________________________________________________________________

________________________________________________________________________

________________________________________________________________________

____________________________________________________

## 7-ТАПСЫРМА.

**Тексериўшилик ҳәм data-журналистика сапалық өзиншеликлерин белгилең.**

| | **data-журналистика** | **Журналистлик тексериў** |
|---|---|---|
| Изертлеў азырақ үйренилген, жабық яки пуқта жабылған тема. | | |
| Жумыс барысында белгили структуралардың сизди қызықтыратуғын информацияны бериўге деген интасызлығын жеңиў керек | | |
| Жаңа жуўмақлар шығарыў ушын жаңа мағлыўматларды алыў яки әллеқашан белгили болған мағлыўматларды улыўмаластырыў | | |
| Сырларды әшкар етиў яки ҳәмме индемей турған мәселелерди ашыў | | |
| Дыққатлы болың, пикирлер, фактлер ҳәм ўақыяларды тексериң | | |

| | | |
|---|---|---|
| Дәрек мәмлекетлик яки жеке меншик сектордың рәсмий мағлыўматлары болып, олар «ашық көринисте» жасырынған. | | |
| Сондай-ақ, түсиндириў, тереңлестирилген яки жойбар журналистикасы деп аталады. | | |

## 8-ТАПСЫРМА.

**Клик-бейт атама** – (ингл. Clickbait click «шертиў» + bait «олжа») — веб-контентти тәрийплейтуғын атама болып, оның мақсети онлайн реклама арқалы дәрамат алыў, әсиресе мағлыўматлардың сапасы яки анықлығына зыян жеткериў.

Базы жағдайларда дәрамат алыў тийкарғы мақсет емес. Клик санын көбейтиў ҳәм Интернет, әсиресе, социаллық тармақлар арқалы материаллардың тарқалыўын хошаметлеў ушын дәбдебели атамалар яки тартымлы сүўретлерден пайдаланылады. Мақсет, мазмунды ең жақсы тәризде жеткериў емес, ал пайдаланыўшылардың максимал санын материал менен бетке киргизиўлерге исендириў болғанлығы. Клик атамалары әдетте жаңалықлар темасының әҳмийетине жетерлише әҳмийет бермейди ҳәм жалғанға жол қояды. Кликбайт зыянлы бағдарламаларды тарқатыў қуралы сыпатында да хызмет етиўи мүмкин.

**Келтирилген усылларда қолланылатуғын кликбейт-атамаларға мысаллар келтириң.**

| | |
|---|---|
| Сырды бөлисиў ўәдеси, белгили мағлыўмат пайда келтиреди | |
| Оқыўшы менен сәўбет туйғысын жаратыў ушын силтеў алмасықларынан (бул, мыналар, усылар) пайдаланыў | |
| Атаманы оқыўшыны қызықтыратуғын, лекин жаңалықтың мәнисин ашып бермейтуғын тәризде қурыў | |
| оқыўшыға «сен» (на «ты») деп мүрәжат етиў | |
| оқыўшының кеўилин қалдыратуғын ямаса эмоционал жуўап туўдыратуғын қарама-қайшылық. | |
| Оқыўшыны таң қалдыратуғын гәплерди қолланыў («Айтсам, исенбейсиз…!», «Сиз хеш қашан ойламайсыз ...» ҳәм т.б.) | |
| ноқатлар, сораў белгилери ҳәм үндеў белгилерин тегис пайдаланбаў | |
| жарқын эпитетлердиң көплиги | |

| | |
|---|---|
| гиперболизация, сыпатланған мәнисин асыра айтыў | |
| күнделикли сөйлеўден алынған сөз дизбеклерин фразеологиялық атамаларға қосыў | |
| Таң қалдырыўды беретуғын толық емес гәплер | |
| буйрық мейили | |
| белгили адам ҳаққында болған өлим яки бақытсызлық туўралы жалған силтемелер | |
| пайда туўралы ўәде: оңай ақша табыў, тегин яки өте арзан товарлар, үлкен тежеў. | |

## 9-ТАПСЫРМА.

**Ҳәр бир информация дәреги астындағы мысалларды табың. Дәрекке исенимлик дәрежесин 5 баллық шкалада баҳалаң.**

| | | |
|---|---|---|
| **Рәсмий** | | |
| Лаўазымлы шахс | | |
| Баспасөз хызметкерлери | | |
| МКШ (мәмлекетлик емес коммерциялық емес шөлкемлер) ўәкиллери | | |
| Компаниялар директорлары | | |
| Жәмийетлик сиясатшылар | | |
| Экспертлер | | |
| **Рәсмий емес** | | |
| Гүўалар ҳәм көзи менен көргенлер | | |
| Жоғалтқанлар | | |
| Қатнасыўшылар ҳәм белсендилер | | |
| «Бурынғы ислеп кеткенлер» | | |
| Инсайдерлер | | |

## 10-ТАПСЫРМА.

**1821-жылғы биринши data-материал менен ҳәзирги күнги инфографика түрин салыстырың. Оларда қандай уқсаслық ҳәм өзгешелик бар? Бүгинги күнги медиакеңликте мағлыўматларды узатыўда қандай өзгешеликлер ҳәм тенденциялар бар екенлигин белгилей аласыз.**

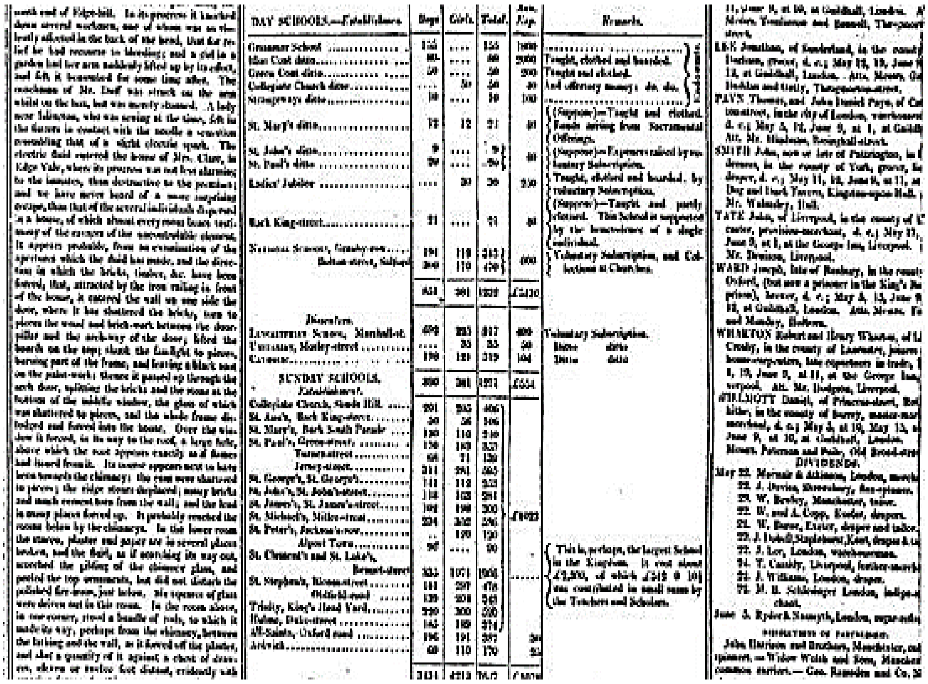

*(1821-жылғы The Guardian материаллары)*

## 11-ТАПСЫРМА.

**Мағлыўматлар базасының миллий базаларын көриң. Олар қандай тараўларға тийисли, бийпул ма яки пуллы ма, жүклеп алыўға бола ма, талқылаң. Кестениң ақырғы бағанасына нәтийжесин жазың.**

| Атамасы | Уйым | URL | Өзиншелиги |
|---|---|---|---|
| НҲҲ (норматив ҳуқықый ҳүжжетлер) ды талқылаў базасы | Ҳүкимет | www.regulation.gov.uz | |
| Ашық бюджет | Қаржы министрлиги | www.openbudget.uz | |
| Нызамшылық базасы | Әдиллик министрлиги | www.lex.uz | |
| Мәмлекет бойынша рәсмий статистика | Статистика мәмлекетлик комитети | www.stat.uz | |

| | | | |
|---|---|---|---|
| Мәмлекетлик сатып алыўлар | Қаржы министрлиги | www.xarid.uz | |
| Денсаўлықты сақлаў бойынша реестрлер (дәри-дармақлар, компаниялар ҳәм т.б.) | Денсаўлықты сақлаў министрлиги | www.minzdrav.uz/services/registry | |
| Денсаўлықты сақлаў бойынша статистика (аз-маз) | Денсаўлықты сақлаў министрлиги | www.minzdrav.uz/services/facts.php | |
| Суд ҳүкимлери бойынша банк | Жоқарғы суд | www.public.sud.uz/ | |

## 12-ТАПСЫРМА.

**Халықаралық мағлыўматлар базасын талқылаң. Өзбекстан Республикасына байланысы бар дата-тармақларды табың. Олардағы өзиншеликлерди белгиледиң?**

http://data.un.org/-БМТ маълумотлар базаси

https://databank.worldbank.org/home.aspx – Жаҳон Банки

**Дата-тармақлардың атамаларын төмендеги қатарларға жазың:**

______________________________________________

______________________________________________

______________________________________________

__________

## 13-ТАПСЫРМА.

**Силтеме бойынша ҳүжжетлерде келтириген дататармақларды талқылаң. Усы дататармақларды 5 жулдызлы рейтинг бойынша баҳалаң.**

**Жуўапларды тийкарлаң.**

**https://stat.uz/ru/164-ofytsyalnaia-statystyka-ru/6582-ekologiya2**

______________________________________________

______________________________________________

____________________

**http://web.stat.uz/open_data/ru/20.2%20OD_Emissions_rus.pdf**

______________________________________________

______________________________________________

____________________

## 14-ТАПСЫРМА.

**Ҳәр түрли форматларда дурыс рәсмийлестириў мысалларын келтириң.**

| **Мағлыўматлар форматы** | |
|---|---|
| Улыўма | |
| Санлы | |
| Пайызлы | |
| Сәне | |
| Қаржылай | |

## 15-ТАПСЫРМА.

**Скрейпинг – веб-беттен мағлыўматларды алыў. Ҳәрекетлерди to do list те толтырың.**

<table>
<tr><td>To do list ти ашың.</td><td>✓</td></tr>
<tr><td>Google Chrome – Data-miner.io ушын кеңислик орнатың.<br>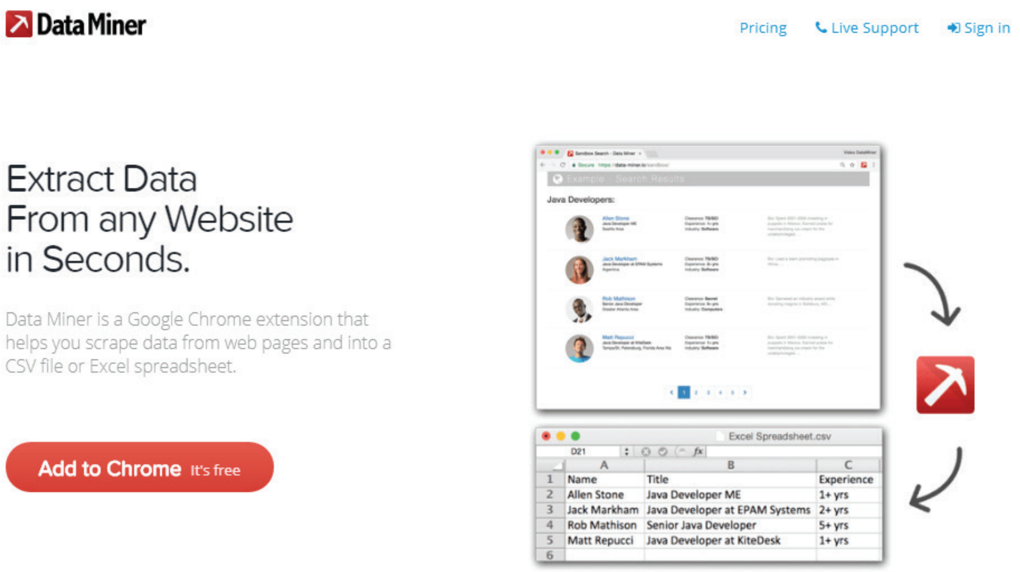
</td><td></td></tr>
<tr><td>Сиз “скрейп” етиўди қәлеўши сайтқа киремиз.</td><td></td></tr>
<tr><td>Data Miner ди иске түсиремиз.<br>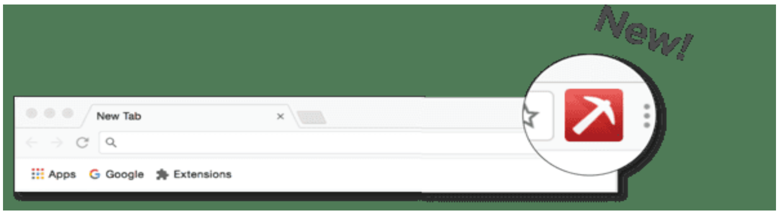
</td><td></td></tr>
</table>

<table>
<tr><td>New recipe – жаңа рецептин жаратамыз.<br>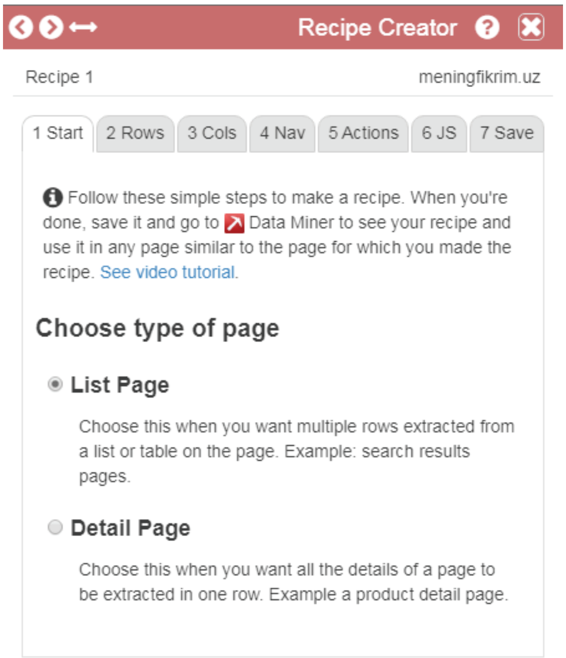<br></td><td></td></tr>
<tr><td>Избе-изликте қатарлар (rows) майданларын толтырамыз.</td><td></td></tr>
<tr><td>Избе-изликте бағаналар (columns) майданын толтырамыз.</td><td></td></tr>
<tr><td>Избе-изликте navigation майданын толтырамыз.</td><td></td></tr>
<tr><td>Керекли элементти табыў ушын FIND түймешесин қолланамыз, элементке алып барамыз да SHIFTти басамыз.<br>Әҳмийетли: тек өзиңизге керек элементти ғана белгилейсиз. Қандай элементлер ажыралып шығып атырғанын көриў ушын экранға дыққат пенен қараң.</td><td></td></tr>
<tr><td>Егер сизде қандайда бир қате элементлер ажыралып шығып атырса, SELECT PARENT түймешесин басың.</td><td></td></tr>
<tr><td>Рецепт жаратылғаннан соң SAVE қоймасына киремиз ҳәм RUN RECIPEни басамыз.<br>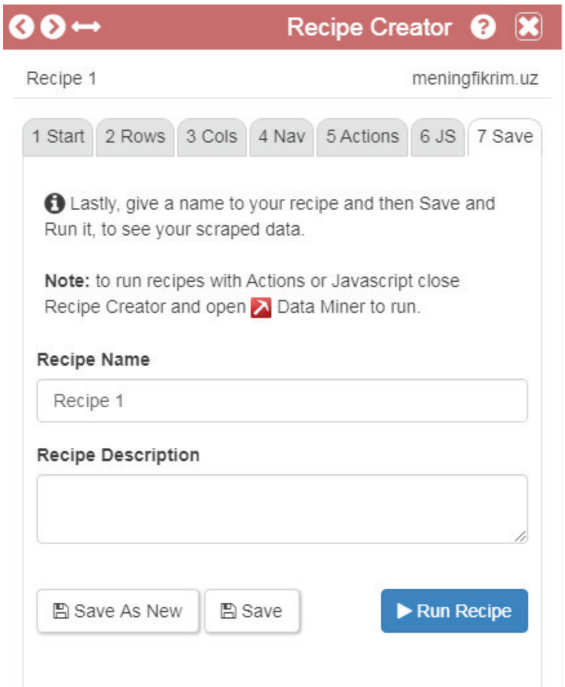<br></td><td></td></tr>
</table>

| | |
|---|---|
| 1 бет скрейп етилгеннен соң NEXT PAGE түймешесин басамыз.<br> <br> | |
| START PAGINATIONға басамыз.<br>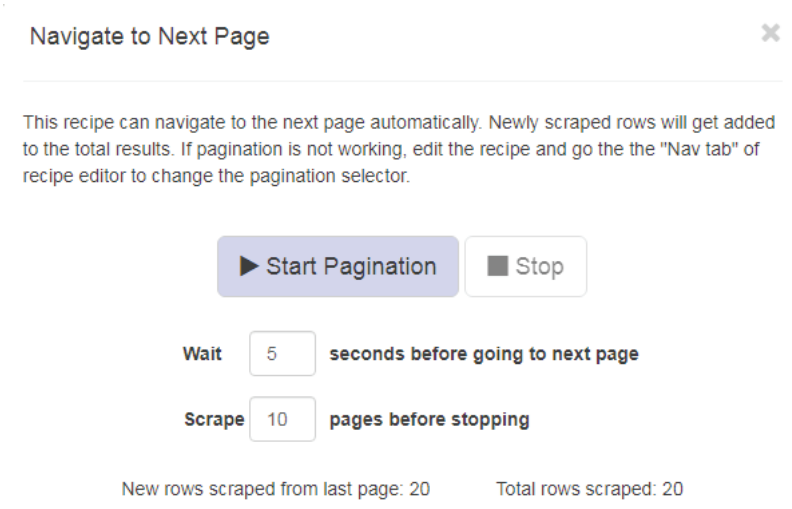<br> | |
| Скрейпинг жуўмақланғаннан соң, DOWNLOAD түймешесин басамыз.<br>Сизиң мағлыўматлар кесте түринде жүкленеди. | |

## 16-ТАПСЫРМА.

**To do list мағлыўматларды тазалаў ушын:**

- Мағлыўматларды керекли форматқа айландырыў
- Алдын-ала қайта ислеў
- Қәтелерди типография қатесин табыў

| | |
|---|---|
| To do list ти ашыў. | ✓ |
| OpenRefine: http://openrefine.org/ ни жүклеў. | |
| Установщикти иске түсириў | |
| Браузерди ашыў ҳәм мына ссылкаға өтиў: http://127.0.0.1:3333. | |

Жаңа жойбар жаратамыз.

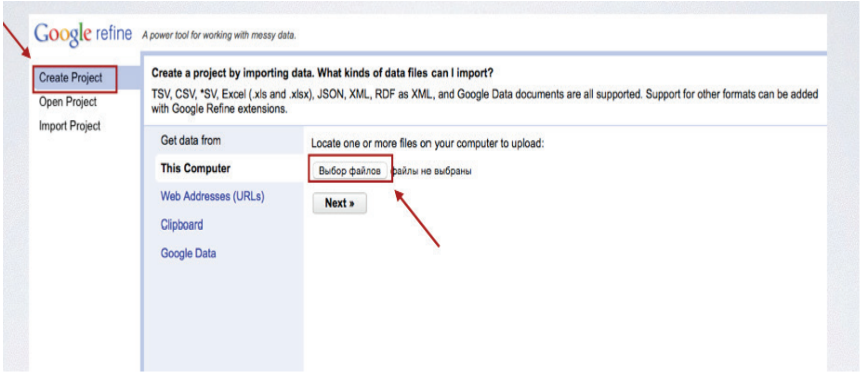


Басланғыш массивти жүклеймиз.

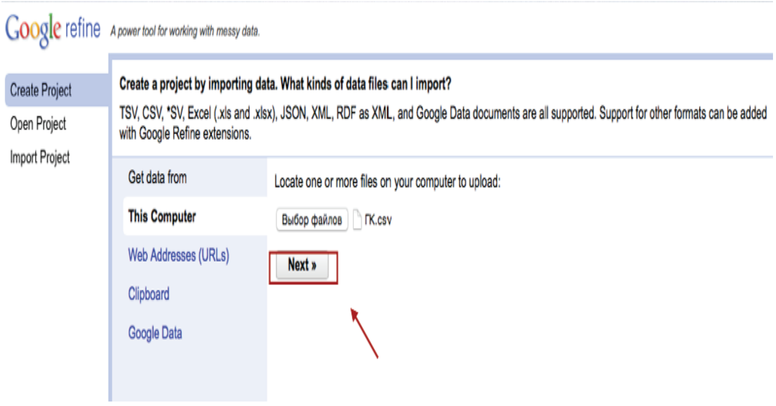


Файл импортын сазлаймыз.

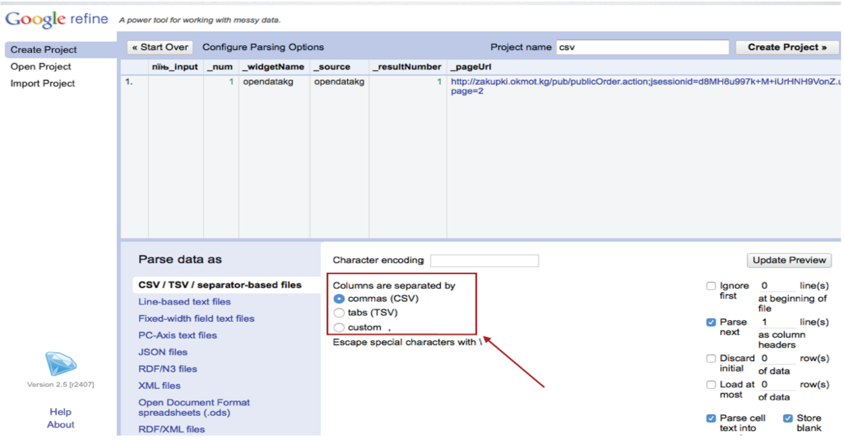

Файл түрин таңлаймыз.

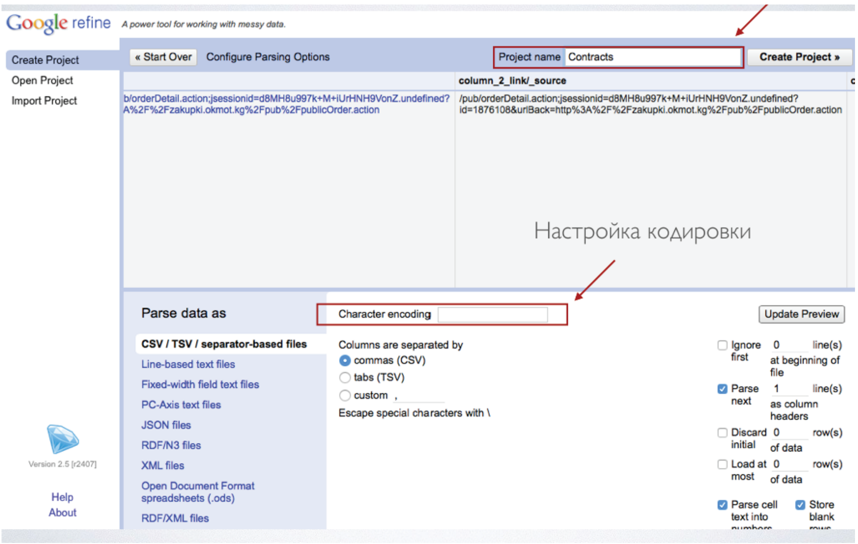


Кодировканы сазлаў – UTF-8.

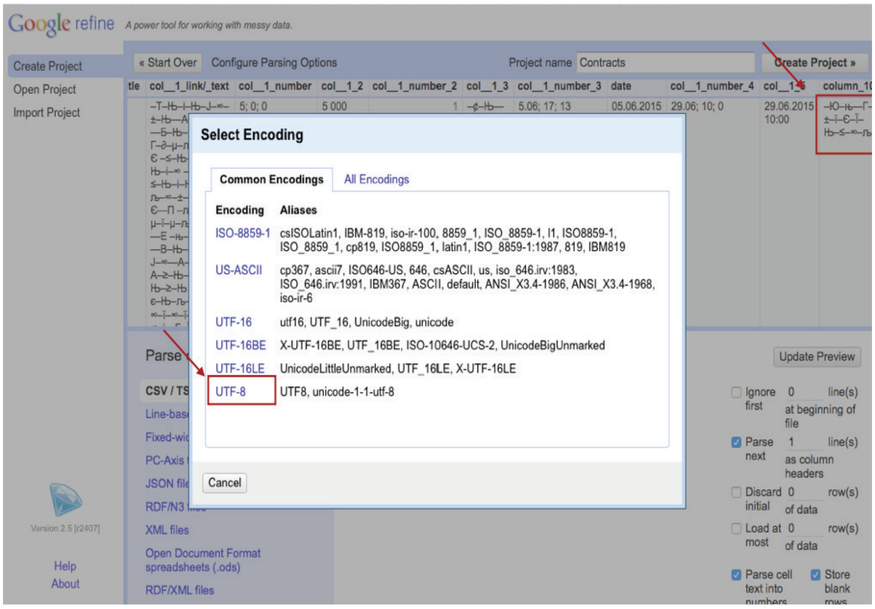


Қосымша параметрлерди сазлаў.

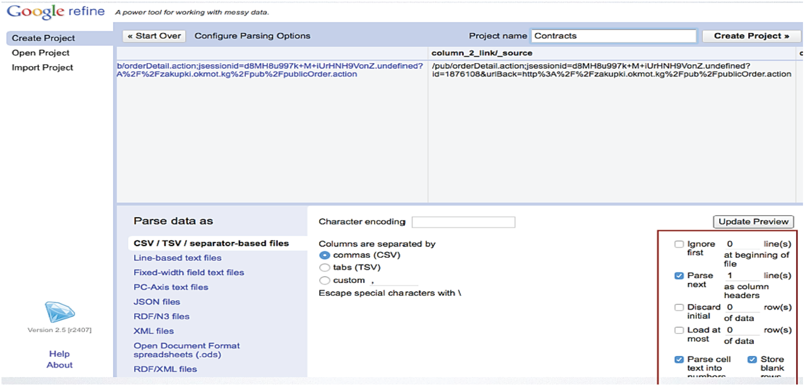

Беттиң тийкарғы элементлерин табамыз.

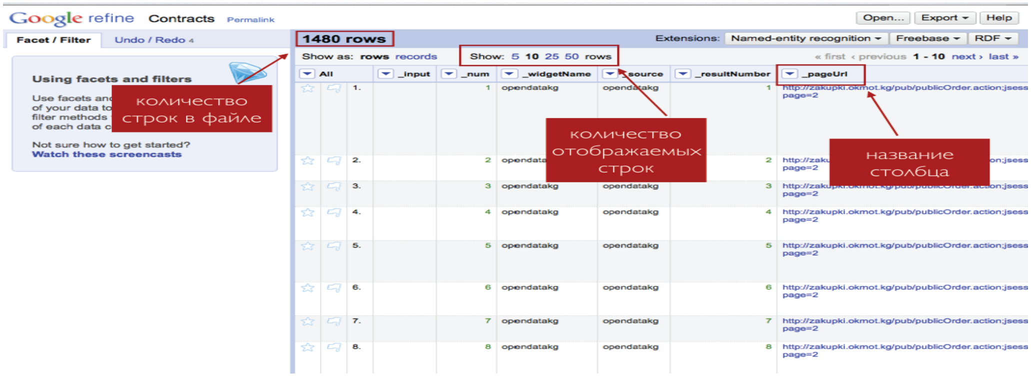


Бағаналардың атларын усылайынша өзгертиў мүмкин.

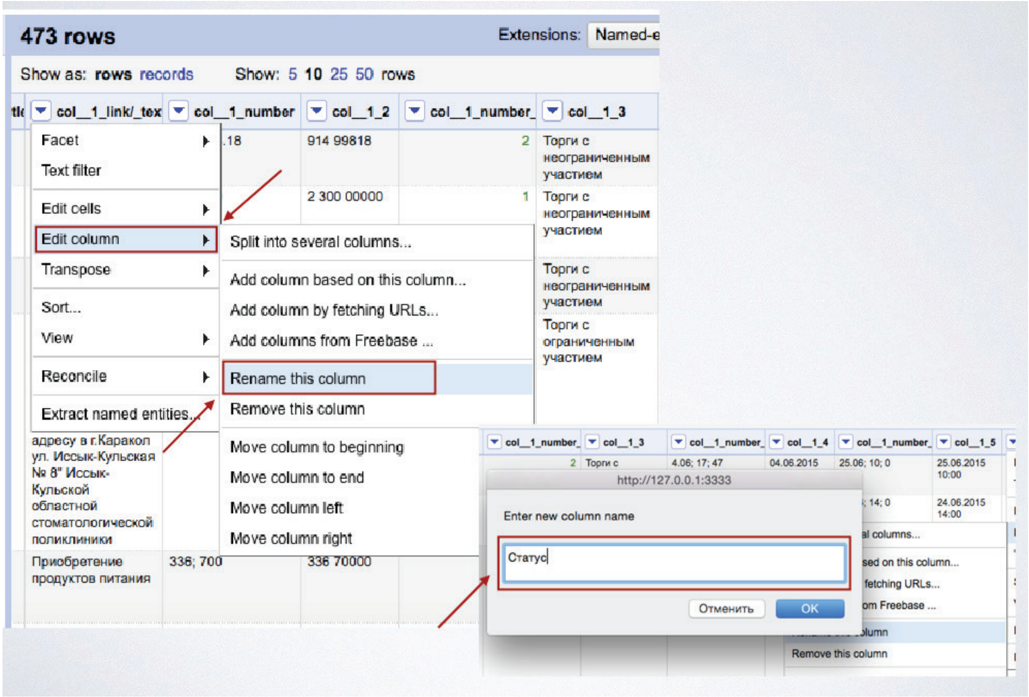


Бағаналарды усылайынша жоқ етиў мүмкин.

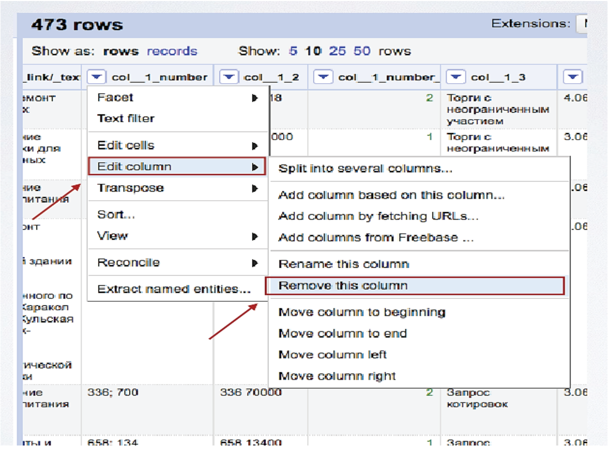

Санлы форматқа айландырыў.

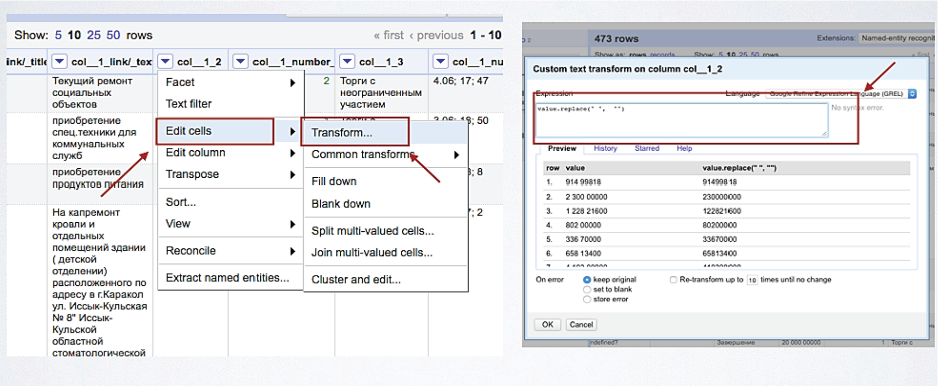


value.replace (« «, «») буйрығы арқалы пробеллерди жоқ етиў.

Колонкаларды екиге бөлиў.

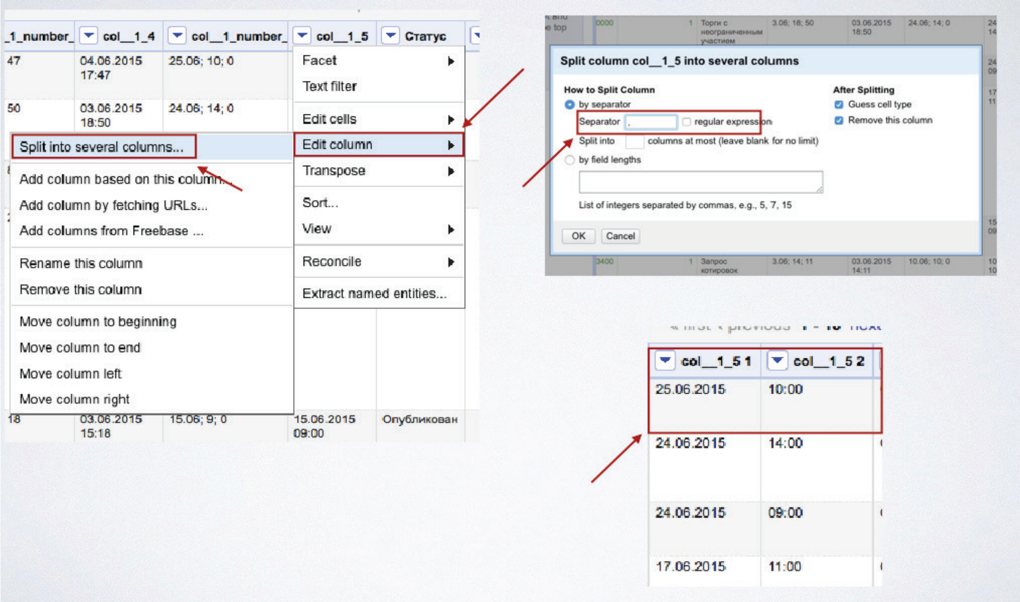


Сәне форматына айландырыў.

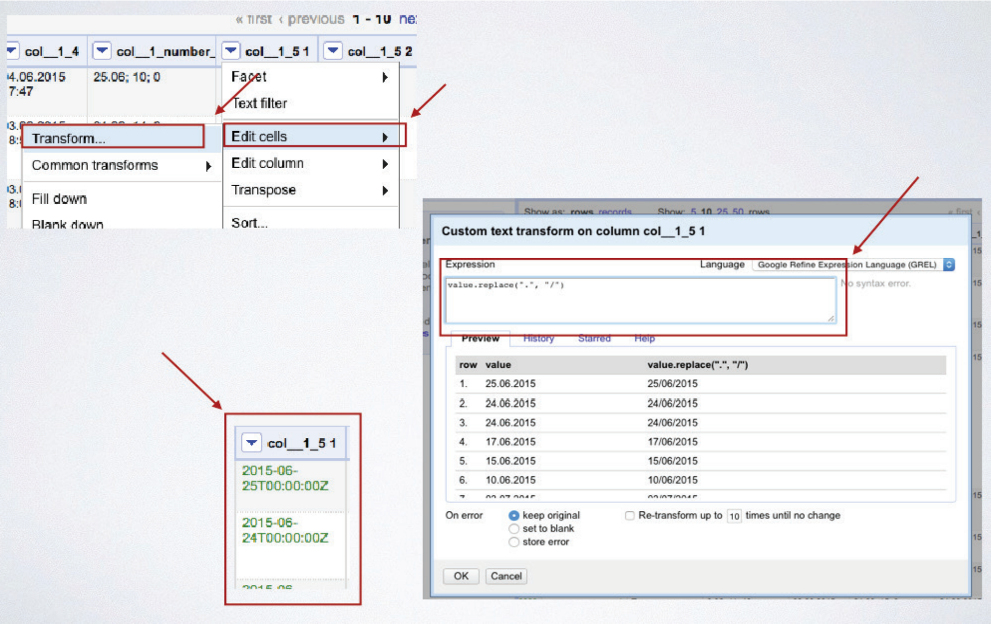

Фасетлер (таңлап алыў).

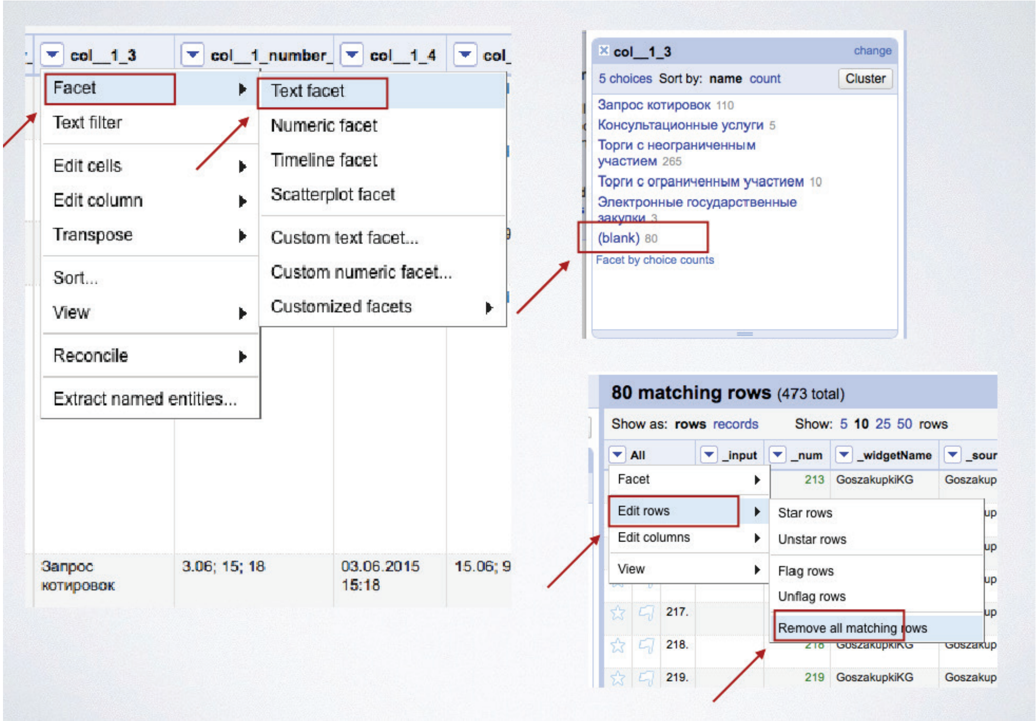


## 17-ТАПСЫРМА.

**Күшли ҳәм әззи гипотезалар өлшемлерин үйрениң.**

| Күшли гипотезалар өлшеми | Әззи гипотезалар өлшеми |
|---|---|
| • Мағлыўматты дәлиллеў яки бийкарлаў мүмкин | • Улыўма белгили факт |
| • Машқаланың, себебиниң, факторының, тәсириниң анық өлшеми бар болыўы | • Гипотезаның бир яки еки бөлими дәлиллениўи/мағлыўматлардың бийкарланыўы мүмкин емес |
| • Мағлыўматлар бар | • Жүдә кең |
| • Тема жәмийет ушын әҳмийетли | • Жүдә тар |

**Төмендеги гипотезалар қайсы түрге киреди: күшлиге ме яки әззиге? Не ушын?**

• Өзбекстанда 1 миллионнан артық абитуриент бар.

______________________________________________

______________________________________________

______________________

• 2018-жылы 2017-жылға салыстырғанда абитуриентлер 7,5%ке аз болды.

______________________________________________

______________________________________________

______________________

• Быйылғы жылы қабыллаў квоталары 20%ке өсти.

• 2019-жылы қабыллаў квотасын асырғанына қарамастан Өзбекстан ЖООларына абитуриентлердиң тек оннан бир бөлеги ғана кире алыўы мүмкин. Себеп мектеп оқыўшыларын жақсы таярлай алмағанда емес, ал квотаның азлығында ҳәм контракт төлемлериниң қымбатлығында.

## 18-ТАПСЫРМА.

**Мына материалларда журналистлер тексерген гипотезаны қәлиплестириң.**

https://economist.kg/2018/09/21/rubim-les-na-kazhdyiy-novyiy-gektar-molodogo-lesa-v-kyirgyizstane-prihoditsya-31-gektar-vyirublennogo/

https://24.kg/obschestvo/79472_vsego_tri_soma_vden_mogut_izmenit_jizn_rebenka

## 19-ТАПСЫРМА.

**Open refine да фасетлер жәрдеминде мағлыўматларды талқылаў бойынша шынығыўды орынлаң.**

<table>
<tr><td>To do list ти ашың.</td><td>✓</td></tr>
<tr><td>Текстли фасетлер.<br>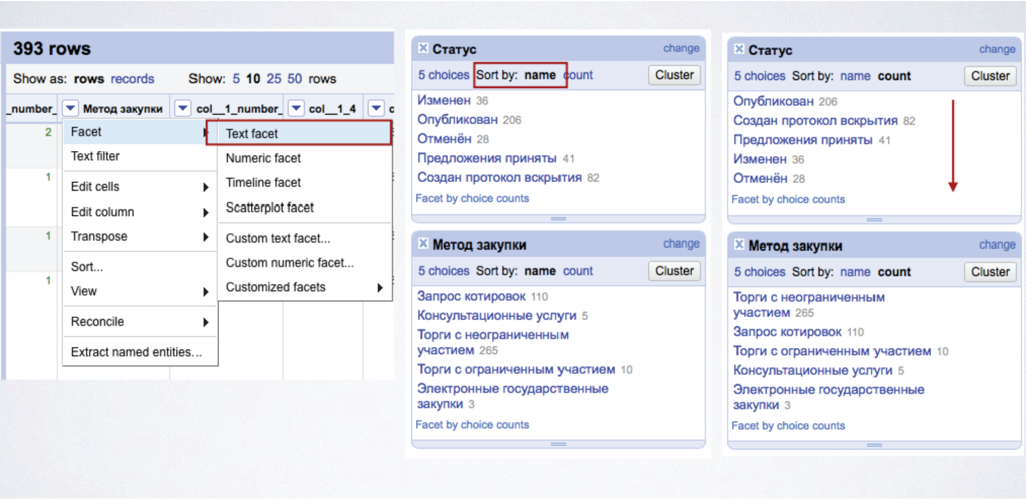
</td><td></td></tr>
</table>

Ўақытша фасетлер.

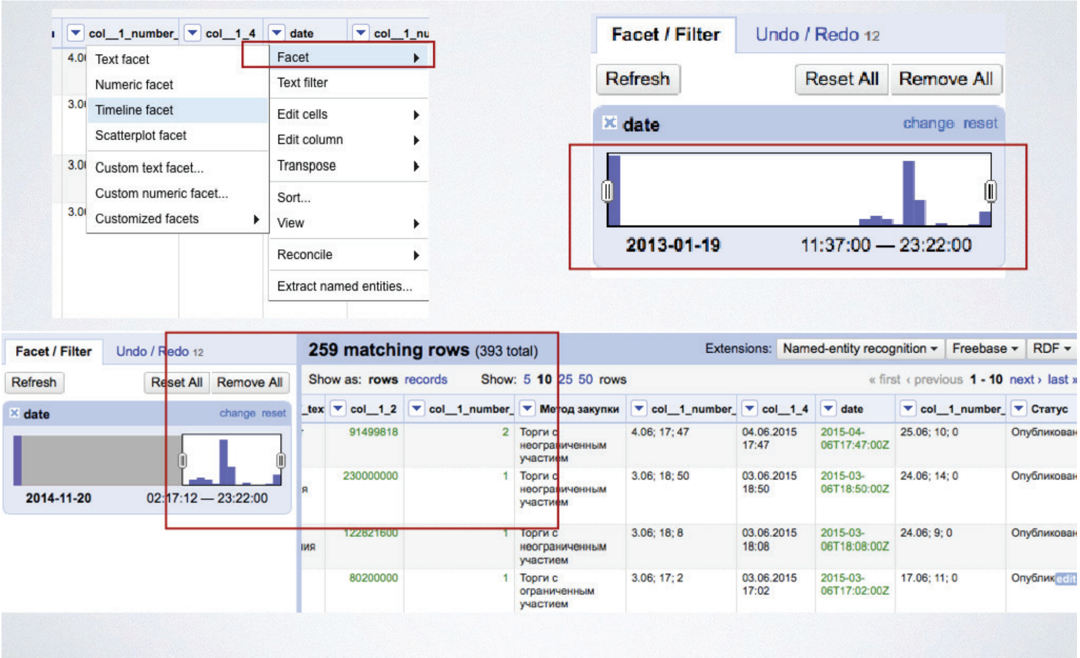


Санлы фасетлер.

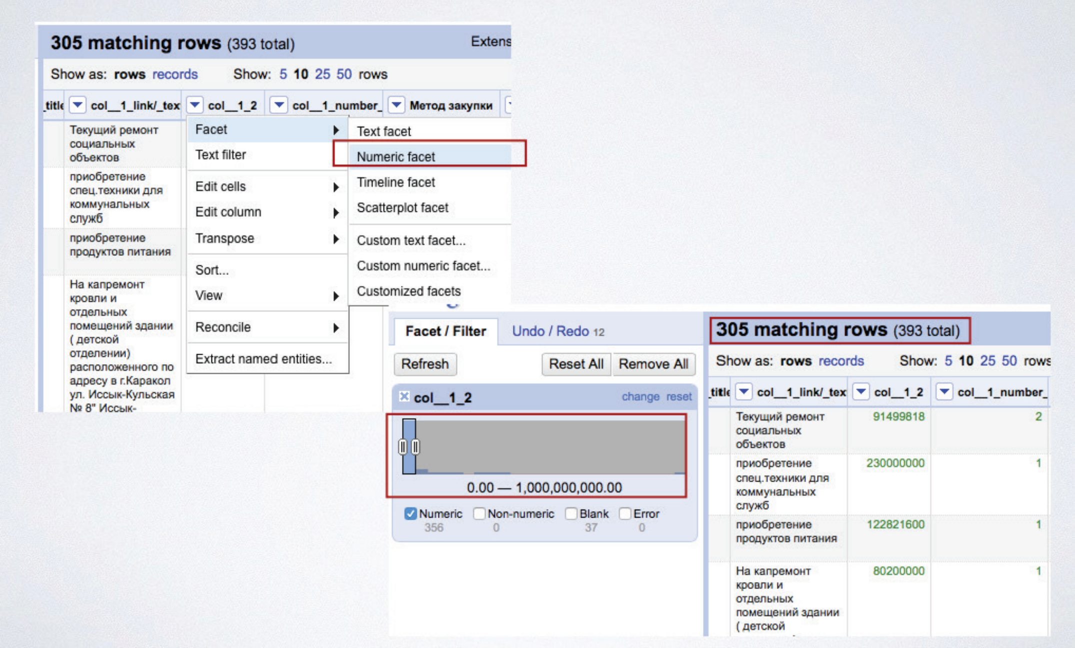

Кластеризация.

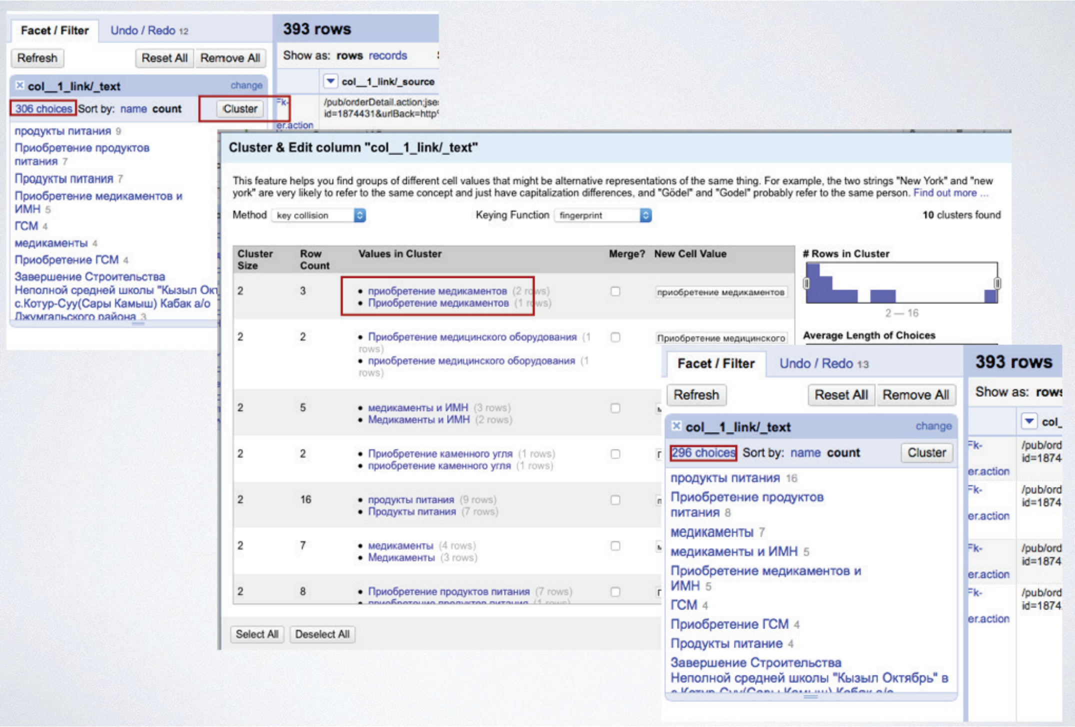


## 20-ТАПСЫРМА.

**Мағлыўматлар менен ислесиў ушын Exelдиң пайдалы функцияларын үйрениң.**

| | |
|---|---|
| To do list ти ашың. | ✓ |
| «СУММ» ямаса «SUM» функциясы мағлыўматлар көрсетилген диапазонда суммалардың мәнисин қайтарады. 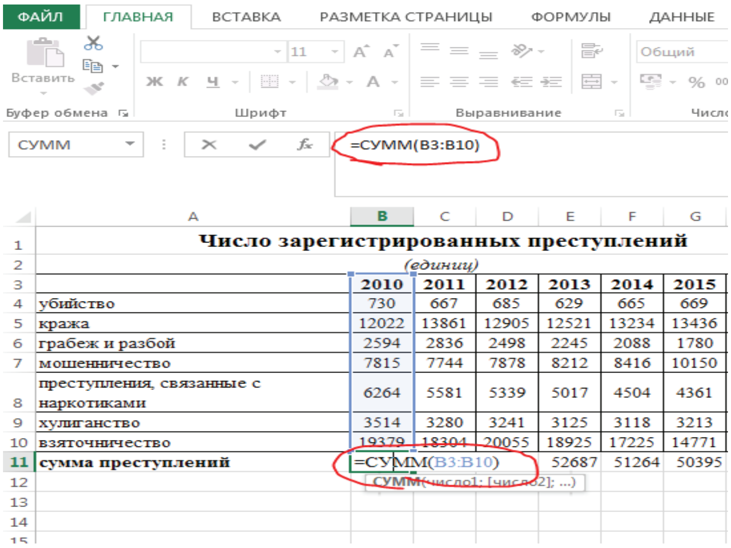 | |

«СРЗНАЧ» функциясы мағлыўматлар көрсетилген диапазонда орташа мәнисти қайтарады.

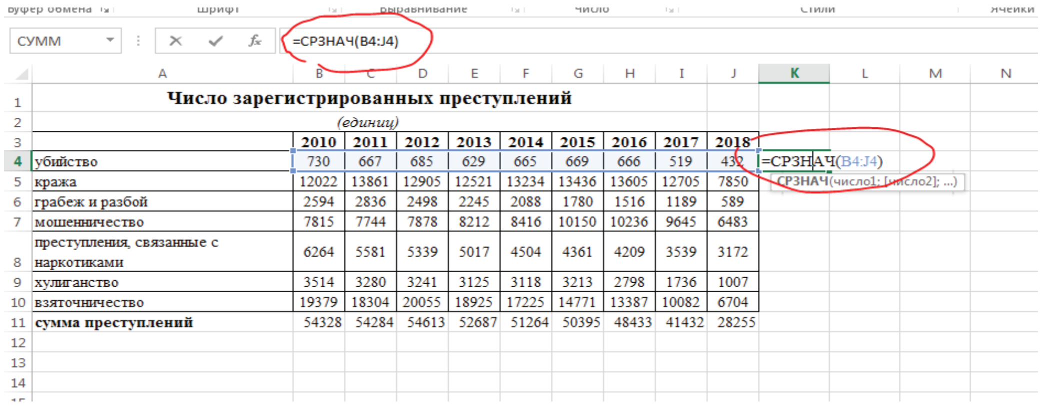

=СРЗНАЧ(B4:J4)

**Число зарегистрированных преступлений**

*(единиц)*

| | 2010 | 2011 | 2012 | 2013 | 2014 | 2015 | 2016 | 2017 | 2018 | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| убийство | 730 | 667 | 685 | 629 | 665 | 669 | 666 | 519 | 432 | =СРЗНАЧ(B4:J4) |
| кража | 12022 | 13861 | 12905 | 12521 | 13234 | 13436 | 13605 | 12705 | 7850 | |
| грабеж и разбой | 2594 | 2836 | 2498 | 2245 | 2088 | 1780 | 1516 | 1189 | 589 | |
| мошенничество | 7815 | 7744 | 7878 | 8212 | 8416 | 10150 | 10236 | 9645 | 6483 | |
| преступления, связанные с наркотиками | 6264 | 5581 | 5339 | 5017 | 4504 | 4361 | 4209 | 3539 | 3172 | |
| хулиганство | 3514 | 3280 | 3241 | 3125 | 3118 | 3213 | 2798 | 1736 | 1007 | |
| взяточничество | 19379 | 18304 | 20055 | 18925 | 17225 | 14771 | 13387 | 10082 | 6704 | |
| **сумма преступлений** | 54328 | 54284 | 54613 | 52687 | 51264 | 50395 | 48433 | 41432 | 28255 | |

Пайыздағы (%) структура – улыўма жынаятлар муғдарында жынаятлардың салыстырмалы салмағын көрсетеди.

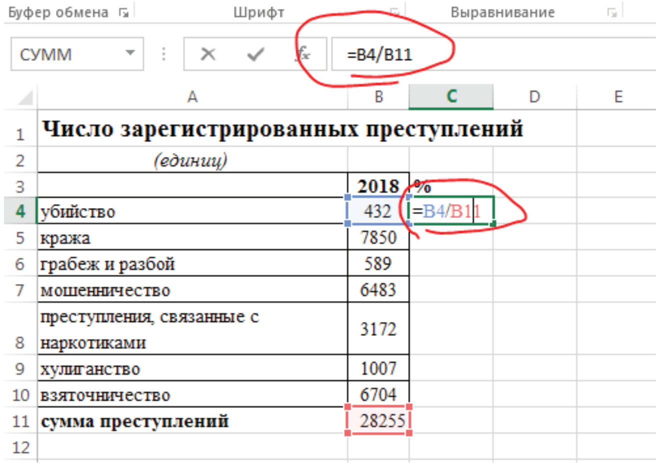

=B4/B11

**Число зарегистрированных преступлений**

*(единиц)*

| | 2018 | % |
|---|---|---|
| убийство | 432 | =B4/B11 |
| кража | 7850 | |
| грабеж и разбой | 589 | |
| мошенничество | 6483 | |
| преступления, связанные с наркотиками | 3172 | |
| хулиганство | 1007 | |
| взяточничество | 6704 | |
| **сумма преступлений** | 28255 | |

ВО СКОЛЬКО неше мәрте өсиў темпи болғанлығын көрсетеди. Ол алдынғы яки базалық жыллар бойынша қанша өсим болғанын көрсетеди.

НА СКОЛЬКО % көбейиў темпиниң базалық яки алдынғы жылларға салыстырғанда қаншелли өзгергенин көрсетеди.

Төмендеги формуланы пайдаланып 2010-2014 жыллары жынаятлардың улыўма муғдары қалайынша өзгергенин анализ етиң.

$$\text{Темп роста базисный} = \frac{y_n}{y_1} \cdot 100 = \frac{\text{сумма преступлений}_{2014}}{\text{сумма преступлений}_{2010}} \cdot 100$$

$$\text{Темп роста цепной} = \frac{y_i}{y_{i-1}} \cdot 100 = \frac{\text{сумма преступлений}_{2014}}{\text{сумма преступлений}_{2013}} \cdot 100$$

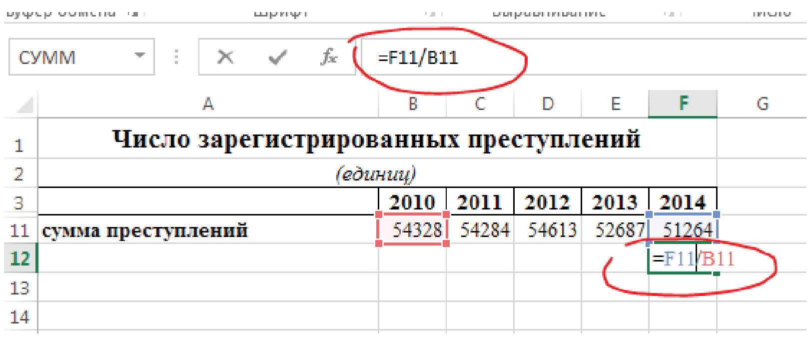

СУММ | =F11/B11

| | A | B | C | D | E | F | G |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Число зарегистрированных преступлений | | | | | | |
| 2 | (единиц) | | | | | | |
| 3 | | 2010 | 2011 | 2012 | 2013 | 2014 | |
| 11 | сумма преступлений | 54328 | 54284 | 54613 | 52687 | 51264 | |
| 12 | | | | | | =F11/B11 | |
| 13 | | | | | | | |
| 14 | | | | | | | |

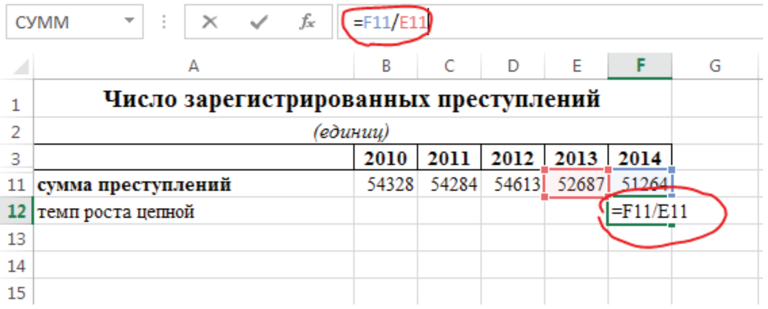

СУММ | =F11/E11

| | A | B | C | D | E | F | G |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Число зарегистрированных преступлений | | | | | | |
| 2 | (единиц) | | | | | | |
| 3 | | 2010 | 2011 | 2012 | 2013 | 2014 | |
| 11 | сумма преступлений | 54328 | 54284 | 54613 | 52687 | 51264 | |
| 12 | темп роста цепной | | | | | =F11/E11 | |
| 13 | | | | | | | |
| 14 | | | | | | | |
| 15 | | | | | | | |

Көбейиў темпи.

$$\text{Темп прироста базисный} = \frac{y_n}{y_1}\cdot 100 - 100 = \frac{\text{сумма преступлений}_{2014}}{\text{сумма преступлений}_{2010}}\cdot 100 - 100$$

$$\text{Темп прироста цепной} = \frac{y_i}{y_{i-1}}\cdot 100 - 100 = \frac{\text{сумма преступлений}_{2014}}{\text{сумма преступлений}_{2013}}\cdot 100 - 100$$

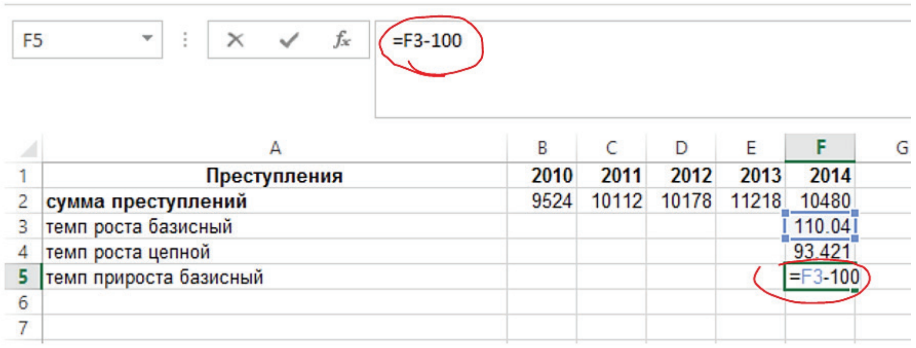

F5 | =F3-100

| | A | B | C | D | E | F | G |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Преступления | 2010 | 2011 | 2012 | 2013 | 2014 | |
| 2 | сумма преступлений | 9524 | 10112 | 10178 | 11218 | 10480 | |
| 3 | темп роста базисный | | | | | 110.04 | |
| 4 | темп роста цепной | | | | | 93.421 | |
| 5 | темп прироста базисный | | | | | =F3-100 | |
| 6 | | | | | | | |
| 7 | | | | | | | |

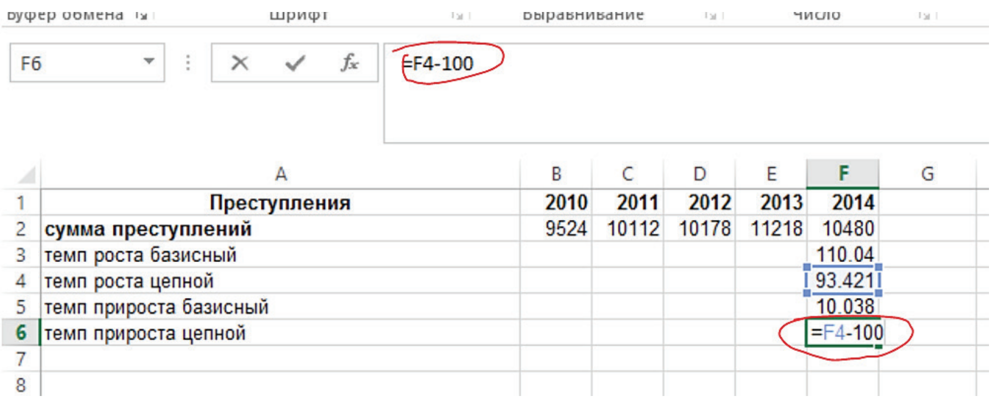

Буфер обмена | Шрифт | Выравнивание | Число

F6 | =F4-100

| | A | B | C | D | E | F | G |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Преступления | 2010 | 2011 | 2012 | 2013 | 2014 | |
| 2 | сумма преступлений | 9524 | 10112 | 10178 | 11218 | 10480 | |
| 3 | темп роста базисный | | | | | 110.04 | |
| 4 | темп роста цепной | | | | | 93.421 | |
| 5 | темп прироста базисный | | | | | 10.038 | |
| 6 | темп прироста цепной | | | | | =F4-100 | |
| 7 | | | | | | | |
| 8 | | | | | | | |

Өзиңди тексер: ВЫВОД: 2014-жылы жынаятлар муғдары 2010-жылға салыстырғанда 10 пайызга өскен, бирақ 2013-жылға салыстырғанда 6.6%ке азайған.

## 21-ТАПСЫРМА.

**Excel де мағлыўматларды фильтрлеў.**

To do list ти ашың.

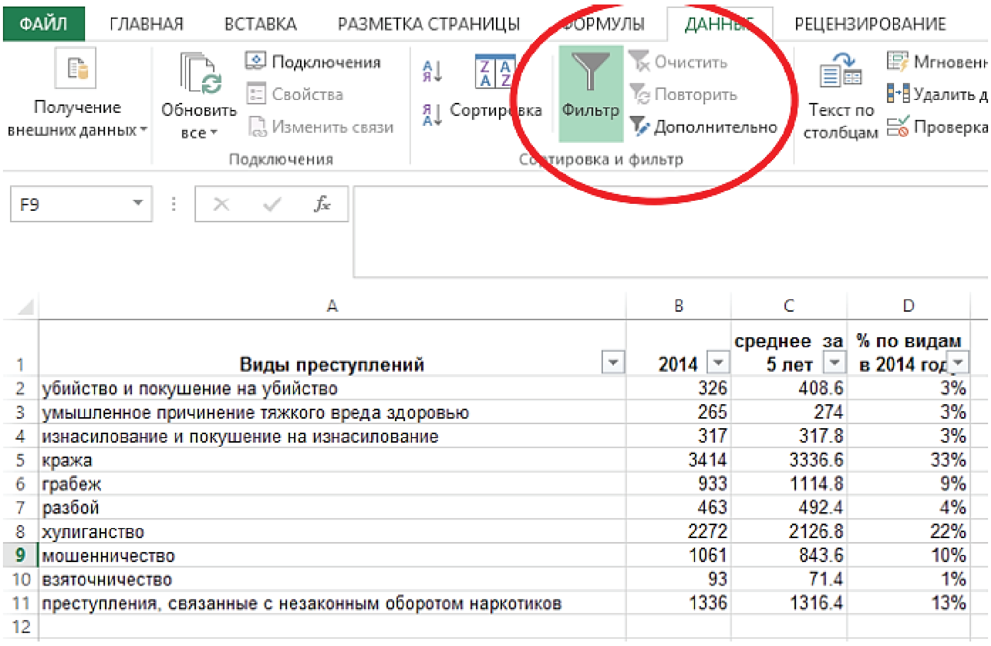


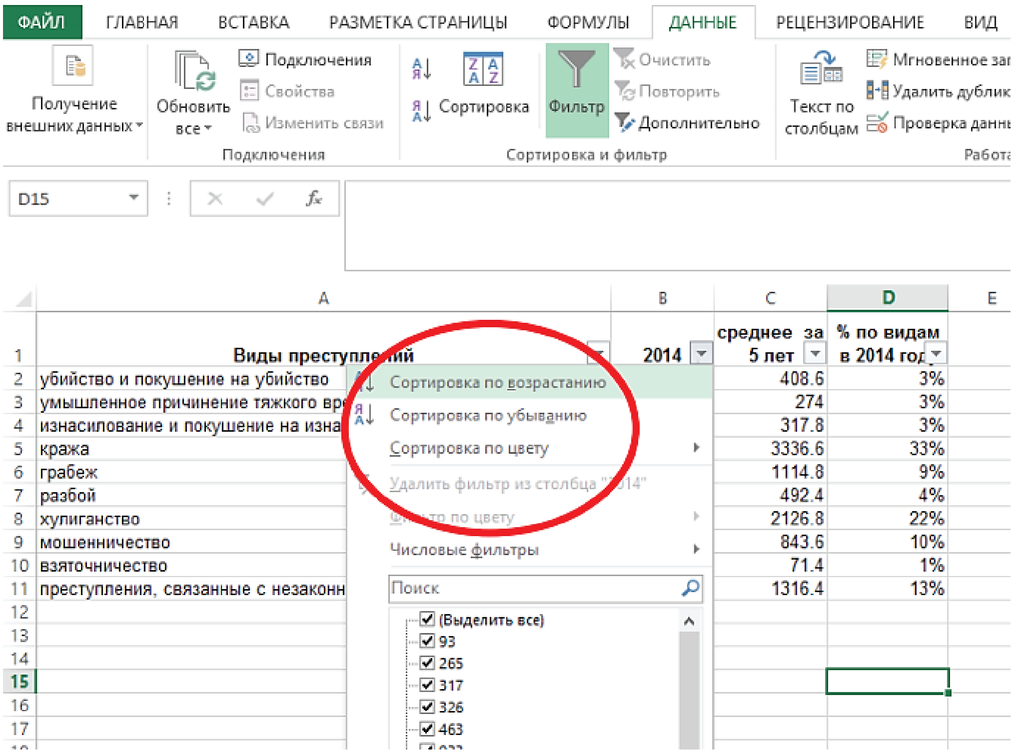

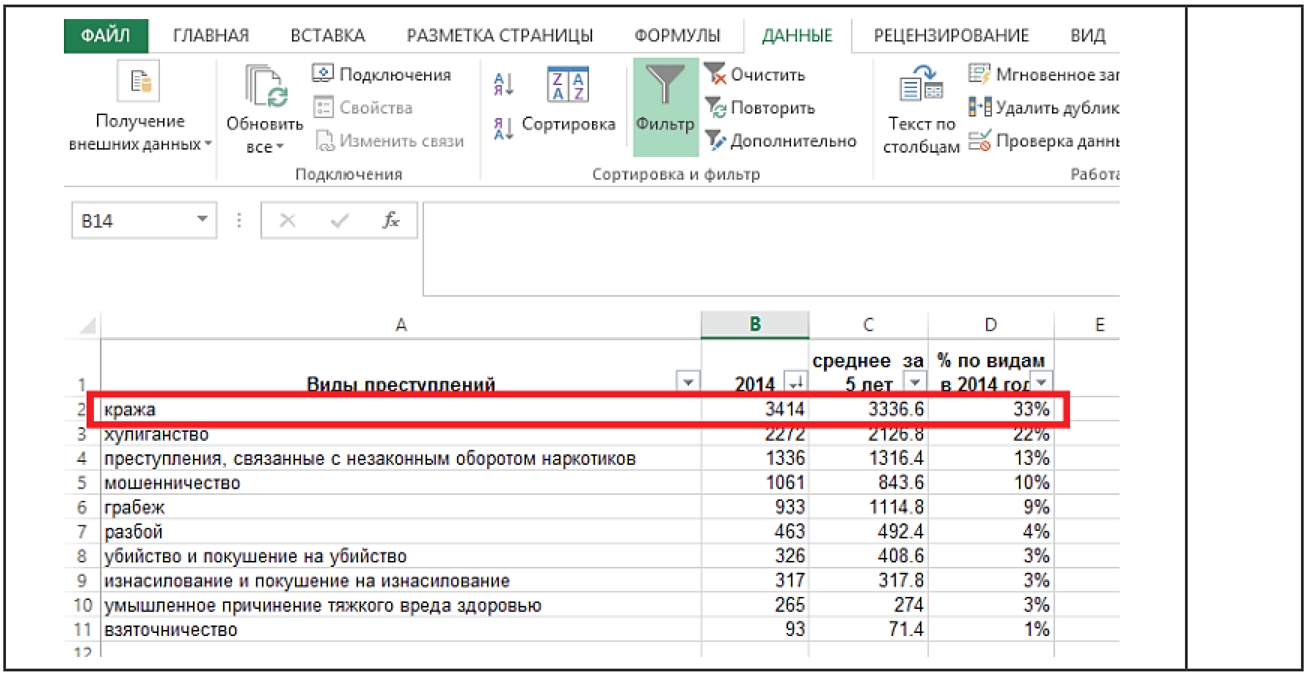


| | A | B | C | D |
|---|---|---|---|---|
| 1 | Виды преступлений | 2014 | среднее за 5 лет | % по видам в 2014 год |
| 2 | кража | 3414 | 3336.6 | 33% |
| 3 | хулиганство | 2272 | 2126.8 | 22% |
| 4 | преступления, связанные с незаконным оборотом наркотиков | 1336 | 1316.4 | 13% |
| 5 | мошенничество | 1061 | 843.6 | 10% |
| 6 | грабеж | 933 | 1114.8 | 9% |
| 7 | разбой | 463 | 492.4 | 4% |
| 8 | убийство и покушение на убийство | 326 | 408.6 | 3% |
| 9 | изнасилование и покушение на изнасилование | 317 | 317.8 | 3% |
| 10 | умышленное причинение тяжкого вреда здоровью | 265 | 274 | 3% |
| 11 | взяточничество | 93 | 71.4 | 1% |

## Золотые правила дата визуализации

Заголовок: о чем говорят данные?

Подзаголовок: Что за данные

Визуализация: структурное представление данных

Источник: ссылка на источник данных

## 22-ТАПСЫРМА.

**Визуализацияның дурыс усылын белгилең. Таңлаўыңызды түсиндириң.**

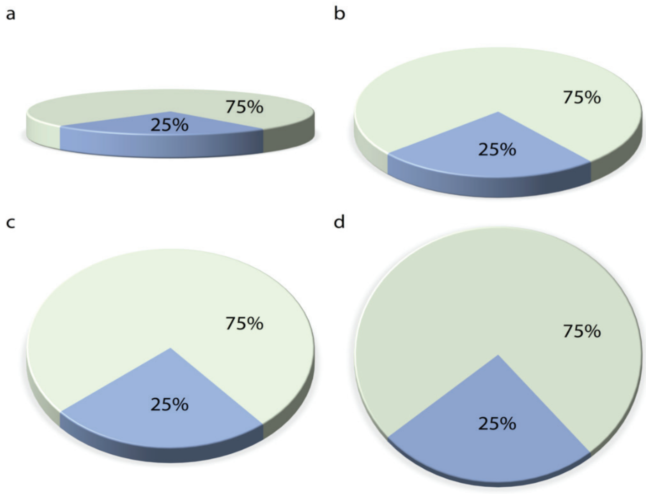


| | |
|---|---|

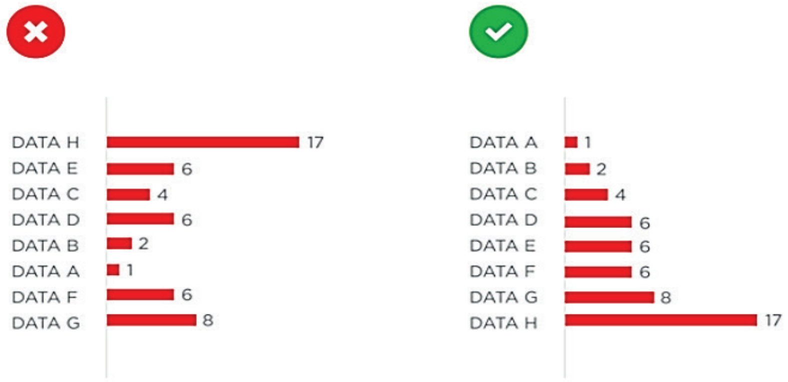


| | |
|---|---|

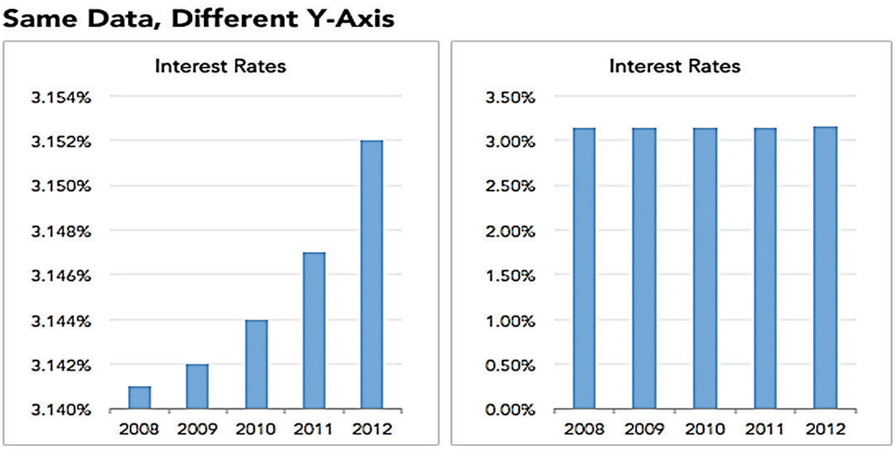


| | |
|---|---|

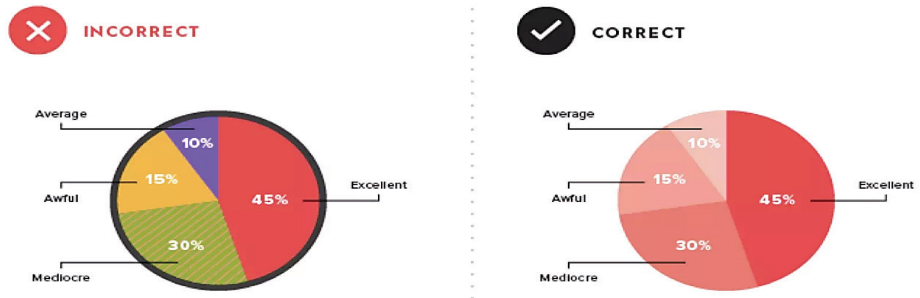


| | |
|---|---|

| | |
|---|---|

## 23-ТАПСЫРМА.

**Визуализация ушын сервислерди сынап көриң.**

| | |
|---|---|
| http://plot.ly | |
| https://infogr.am | |
| https://www.datawrapper.de | |
| http://canva.com | |
| http://pictochart.com | |
| Tableau public (он-лайн ҳәм офф-лайн) | |
| https://carto.com | |
| Storymap.knightlab.com | |
| Juxtepose.knightlab.com | |
| Thinklink.com | |
| Timeline.knightlab.com | |

## 24-ТАПСЫРМА.

**Дата-тарийхка сәйкес түрди табың. Сәйкес қатарларды линиялар менен байланыстырың.**

<table>
<tr><td>Мақалалар</td><td>https://www.bbc.co.uk/news/resources/idt-sh/strawberry_ring</td></tr>
<tr><td>Скролителлинг</td><td>https://www.youtube.com/watch?v=FPWjRynf8UI</td></tr>
<tr><td>Мультимедиялы жойбарлар</td><td>
</td></tr>
<tr><td>Видео</td><td>https://www.bloomberg.com/graphics/2015-dangerous-jobs</td></tr>
<tr><td>Промо-ролики</td><td>http://rhythm-of-food.net/</td></tr>
<tr><td>Социаллық роликлер</td><td>https://www.thestar.com/news/world/analysis/2018/07/14/trump-has-said-1340330-words-as-president-theyre-getting-more-dishonest-a-star-study-shows.html</td></tr>
<tr><td>Инфографикалар</td><td></td></tr>
<tr><td>Плакатлар</td><td></td></tr>
<tr><td>Тестлер</td><td></td></tr>
</table>

## ЖУЎМАҚ

**Дата-материалды жаратыў – төмендеги схемалар арқалы сәўлеленетуғын қурамалы процесс: изле, ал, тексер, тазала, талқыла, көрсет.**

Усы алты басқыштың барлығы, мағлыўматлар хәр қыйлы хызметлерден хәм арнаўлы бағдарламалардан өтеди хәм түрли усылларға дус келеди. Бул процессти өзлестириў хәм турақлы көнликпелерди раўажландырыў ушын басынан ақырына шекем бирнеше мәрте өтиў керек. Усы әсбаплар топламы базы пайдалы бағдарламаларды, хызметлерди еркин рәўиште өзлестириў, алынған мағлыўматлар менен бирге ислесиўди үйрениў имканиятын береди. Дата-журналистика: қәнигеликке дәслепки қәдемин таслап атырғанлар ушын әмелий курс тийкарында теориялық билимлерди бирлестириўи мүмкин. Соны ядта тутыў керек, мағлыўматлар журналистикасы турақлы раўажланып бармақта, жаңаша қатнаслар пайда болады, анализлеў хәм визуализация ушын жаңа имканиятлар туўылмақта. Жана хызметлер турақлы рәўиште раўажланып бармақта. Көп құраллар бар, сиз өзиңиз ушын қолайлысын таңлап алыўыңыз керек. Хәм, әлбетте, турақлы түрде мағлыўмат қураллрының арсеналын жаналап барың.

# СОДЕРЖАНИЕ


КИРИСИЎ ........................................2
1-ТАПСЫРМА........................................3
2-ТАПСЫРМА........................................3
3-ТАПСЫРМА........................................5
4-ТАПСЫРМА........................................7
5-ТАПСЫРМА........................................7
6-ТАПСЫРМА........................................8
7-ТАПСЫРМА........................................8
8-ТАПСЫРМА........................................9
9-ТАПСЫРМА........................................10
10-ТАПСЫРМА........................................10
11-ТАПСЫРМА........................................11
12-ТАПСЫРМА........................................12
13-ТАПСЫРМА........................................12
14-ТАПСЫРМА........................................13
15-ТАПСЫРМА........................................13
16-ТАПСЫРМА........................................15
17-ТАПСЫРМА........................................20
18-ТАПСЫРМА........................................21
19-ТАПСЫРМА........................................21
20-ТАПСЫРМА........................................23
21-ТАПСЫРМА........................................26
22-ТАПСЫРМА........................................27
23-ТАПСЫРМА........................................29
24-ТАПСЫРМА........................................30
ЖУЎМАҚ........................................31

# ДАТА-ЖУРНАЛИСТИКА ҚӘНИГЕЛИККЕ ДӘСЛЕПКИ ҚӘДЕМИН ТАСЛАП АТЫРҒАНЛАР УШЫН ӘМЕЛИЙ КУРСҚА

## ӘСБАПЛАР ТОПЛАМЫ

Дүзиўшилер:
Дарья Османова ҳәм Эмиль Фахреев

“NORI” ЖШЖ полиграфиясында басылды.
Ташкент қ., Әмир Темур көшеси, 4-Ц, 1-жай